

DE PUNTJES OP DE

VAN HET PRACTSCH
HUMANISME

DECEMBER 1954

Orgaan van de
CENTRALE COMMISSIE
PRACTISCH HUMANISME

SECRETARIAAT:

MAURITSSTRAAT 64

UTRECHT

TELEFOON 22870

M E D E D E L I N G

Het is de redactie niet gelukt voor de afgelopen maanden een regelmatige uitgave van "De Puntjes op de I" te verzorgen. De redactie hoopt dat voortaan ons blad met meer regelmaat zal kunnen verschijnen.

REDACTIE.

Onderstaand artikel werd overgenomen uit het "Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk", nummer 20, van 20-11-1954. Het is een verslag van een rede, welke is uitgesproken door Dr. J. F. de Jongh, Directeur van de School voor Maatschappelijk Werk te Amsterdam op de International Conference of Social Work te Toronto.

"Zichzelf helpen" in de moderne samenleving.

Het is niet altijd duidelijk, wat wij met "zichzelf helpen" bedoelen. Vermoeelijk gebruiken wij het allemaal, wanneer een mens, in welke nood-situatie dan ook, in staat is zijn problemen alleen op te lossen. Dat lijkt zo simpel, maar hoe meer wij er over denken, hoe vager het wordt.

Wat is dat; zijn problemen zelf oplossen? Wanneer ik ontslagen word, bevind ik mij in een noodpositie. Er zijn dan vele oplossingen. Misschien ben ik geneigd er bij te gaan zitten en te wachten op steun of werkloosheidsverzekering. Dat kan men toch eigenlijk niet "zichzelf helpen" noemen, alhoewel ik zelfs in dit geval toch iets moet doen: ik moet me tot iemand wenden, ik moet formulieren invullen, misschien moet ik me zelfs in laten schrijven bij een Arbeidsbureau.

Wellicht bewandel ik een heel andere weg, die meer het karakter heeft van "jezelf helpen". Ik ga meteen naar het Arbeidsbureau om te vragen naar een lijst van vacatures in mijn beroep, of ik schrijf op advertenties of ik ga naar een paar grote bedrijven en probeer domweg of daar een gaatje voor mij is en in de tussentijd gebruik ik mijn spaarcentjes, om van te leven. Wij zouden geneigd zijn dat "zichzelf helpen" te noemen en toch: Los ik dan heus mijn problemen zelf op? Ja en neen. Gedeeltelijk neen: want ik gebruik een aantal sociale instellingen, die door de maatschappij in het leven geroepen zijn voor zulke situaties: het Arbeidsbureau, de advertenties, de Bank, waar ik mijn spaargeld waarschijnlijk heb staan etc. Wat zijn er niet een maatschappelijke instellingen en maatschappelijke organisaties nodig, voordat in zo'n geval een mens "zichzelf kan helpen"! Misschien zegt U: waarom maken wij de zaak zo ingewikkeld? In dit geval is inderdaad sprake van een mengelmoes van zichzelf helpen en, laten we zeggen: hulp van anderen. Maar U zou kunnen aanvoeren, dat er veel simpeler situaties zijn, waar beslist sprake is van een zichzelf helpen. Nu goed, laten we zo'n voorbeeld nemen. Een man wordt op straat door een rover aangevallen. Hij kan om hulp schreeuwen. Maar hij kan ook zichzelf verdedigen en de vijand neerslaan. Zou dat niet een prachtig voorbeeld van zichzelf helpen zijn? O ja, prachtig, en toch, wanneer wij de zaak nader bezien: is hij werkelijk zo onafhankelijk, op eigen kracht levend?

Onze man kon zichzelf helpen, maar waarom was hij in staat de ander neer te slaan? Omdat hij sterk was, goed gevoed door zijn ouders, gevormd op school, evenwichtig genoeg om aan plotselinge aanvallen het hoofd te bieden, etc. Wat ik bedoel is dit: de man was in staat zichzelf te helpen, alleen, omdat de maatschappij hem de kans had gegeven te groeien

en zijn lichamelijke en geestelijke mogelijkheden te ontwikkelen, of wanneer wij het anders willen zeggen, omdat in dit geval onze man niet door het leven geremd, teleurgesteld of zelfs onaangepast was geraakt. Hij was in staat zichzelf te helpen dank zij de hulp, die hij vroeger had gekregen.

Hetzelfde voorbeeld maakt nog iets anders duidelijk.

Wanneer onze man niet door één, maar door een troep rovers zou zijn aangevallen, zouden allerwaarschijnlijkst al zijn kracht en zijn ontwikkeling hem niets geholpen hebben: hij zou geheel ontredderd of dood zijn achtergebleven, wanneer niet onmiddellijk hulp zou zijn geboden.

Het ziet er dus naar uit, dat het zichzelf helpen van het individu een relatief begrip is. Het vermogen daartoe is niet iets, waarover men abstract kan redeneren. Het is iets dat bepaald wordt door de maatschappij, waarin het individu leeft: door de waarden, waarvan hij is doordrongen, door de maatschappelijke krachten, die dagelijks op hem inwerken, en door zijn levensgeschiedenis, zijn levenservaringen en de vitale beslissingen, die hij persoonlijk genomen heeft.

Tot nu toe hebben wij gesproken over het zichzelf helpen van het individu. Maar de uitdrukking "zichzelf helpen" wordt ook vaak gebruikt, wanneer men het heeft over groepen van mensen: wanneer groepen van mensen hun eigen problemen oplossen.

Hier werkt onze terminologie vaak volslagen verwarrend. Want wat bedoelen wij eigenlijk, wanneer wij het over dit collectief zichzelf helpen hebben?

We kunnen een vorm van coöperatieve actie bedoelen, bijv. wanneer een dorp besluit, dat de mannen uit dit dorp na hun normale dagtaak bij elkaar komen, om een verwoeste brug te herstellen; of we kunnen een vorm van wederzijdse hulp bedoelen, bijv. wanneer het gebruikelijk is, dat een man helpt bij het ploegen van het land van zijn buurman, wanneer die buurman ziek is, of we kunnen zelfs een vorm van hulpverlening bedoelen, bijv. wanneer het dorp een aantal mensen benoemt, om hun zieke dorpsgenoten te helpen. Dat is het in het leven roepen van een gemeentedienst - in de wezenlijke zin van het woord - voor die leden van de gemeente, die in nood zijn.

Er zijn dus om te beginnen al drie wegen waarlangs de gemeenschap haar eigen problemen kan oplossen: coöperatieve actie, wederzijdse hulp, hulpverlening. Gezien echter vanuit de groep of de gemeenschap ter plaatse kunnen deze vormen voor het oplossen van problemen alle drie beschouwd worden als een zichzelf helpen. Het is een zichzelf helpen zolang de groep zijn problemen oplost zonder hulp van buiten.

Soms is echter een groep niet in staat zijn eigen problemen langs die weg op te lossen. Dan zou hij contact kunnen zoeken met groepen in de buurt, die met dezelfde problemen ter oplossing zitten. Misschien is die vorm van samenwerking niet voldoende en moet een groter verband te hulp geroepen worden: de staat zou gevraagd kunnen worden om hulp in de vorm van materiaal of ook in de vorm van deskundigheden.

Wanneer wij nu sociologisch bekijken hoe groepen hun problemen oplossen; hetzij door zichzelf te helpen, hetzij door samenwerking met andere groepen, hetzij door een beroep op de staat, realiseren wij ons, dat er in de meeste gevallen geen sprake is van vrije keuze.

In het leven van een groep wordt net als in het leven van een individu, het vermogen om zichzelf te helpen en de behoefte aan hulp van anderen bepaald door de hele situatie, waarin de groep leeft: de kracht van de individuen, waaruit hij is opgebouwd, de kracht en het karakter van de verhoudingen tussen de groepsleden, de realiteit, waarmee de

groep geconfronteerd wordt, de relaties van de groep met naburige groepen en de staat etc., al deze factoren tezamen bepalen in hoeverre, in een gegeven situatie, de groep in staat zal zijn zichzelf te helpen en óf en in hoeverre hulp van de buitenwereld nodig zal zijn.

Toen werkloosheid nog een incidenteel verschijnsel was, doorgaans veroorzaakt door de houding van de individuen zelf of door plaatselijke omstandigheden, was het niet onmogelijk voor de gemeenschappen ter plaatse de last van de zorg voor de werklozen te dragen: de oude Armenwet was - sociologisch gezien - gebaseerd op een gezonde evaluatie van de draagkracht van de gemeenschappen ter plaatse. Maar wanneer grote industriële concentraties zich ontwikkelen, die vaak tot één en dezelfde bedrijfstak behoren en wanneer dan in zo'n streek de werkloosheid stijgt, wanneer bijv. in Lancastershire de katoenspinnerijen sluiten, tengevolge van een plotseling optredende crisis op de New-Yorkse beurs of tengevolge van verscherpte Japanse concurrentie, dan wordt het wel duidelijk dat de Armenwet-regelingen totaal onvoldoende zijn om de problemen, welke die nieuwe situatie schept, het hoofd te bieden: dan zijn de plaatselijke verbanden niet langer in staat hun eigen werklozen te helpen, dan moeten de nationale verbanden te hulp komen. Het is zelfs mogelijk, dat laatstgenoemden bezwijken onder de onverwachte zware druk en dat internationale hulp wenselijk wordt.

Wat duidelijk blijkt is, dat in het menselijk leven, zowel in het leven van de individu als in het leven van groepen, zichzelf helpen en hulp van buiten een vitale rol spelen. En dat is niet vreemd, omdat het overeenstemt met een van de meest fundamentele aspecten van het menselijk leven. De mens wordt geboren als een wel zéér afhankelijk wezen. Het menselijk wezen is om te groeien en te ontwikkelen jarenlang volslagen afhankelijk van zorgzaam, warm, onzelfzuchtig helpen. Zeker, dit helpen moet er op gericht zijn, in het individu zijn eigen mogelijkheden, zijn eigen oordeel, zijn eigen bekwaamheden tot ontwikkeling te brengen - dit helpen moet er op gericht zijn, het afhankelijke kind te doen rijpen tot een ónafhankelijke volwassene.

Maar het ligt niet binnen de menselijke natuur volslagen onafhankelijkheid te bereiken: weer is de existentiële realiteit, dat wij op vele momenten het uitschreeuwen om hulp en in vele noden zullen wij steeds geholpen moeten worden door onze medemensen en zullen wij een nauw samenzijn met hen zoeken. De realiteit is, dat wij allen leven in een tamelijk stabiel evenwicht tussen afhankelijkheid en onafhankelijkheid.

De "caseworker" weet dat natuurlijk maar al te goed, maar ik dacht niet speciaal aan de psychologische aspecten. Ik dacht in hoofdzaak aan de sociale factoren. Het is zeer waarschijnlijk, dat, wanneer onze psychologen en "caseworkers" poneren, dat het menselijk wezen constant bezig is een verzoening tot stand te brengen tussen zijn behoeften aan afhankelijkheid en zijn behoeften aan onafhankelijkheid, deze stelling alleen een psychologische weerslag is van een existentiële waarheid. De waarheid nl., dat het menselijk wezen volslagen afhankelijk geboren wordt, dat er in hem een sterke drang en begeerte is zichzelf onafhankelijk te maken, dat deze drang, wanneer hij niet te veel wordt geremd door te ontmoedigende ervaringen, hem een heel eind op weg helpt, maar dat hij nooit algehele onafhankelijkheid zal bereiken, omdat hij op ieder terrein: fysiek,

geestelijk, materieel en emotioneel steeds zijn medemensen blijft nodig hebben. En zo leeft hij in een soort evenwicht tussen afhankelijkheid en onafhankelijkheid, verschillend voor ieder mens en verschillend in ieder phase van ons leven.

En in hoge mate onzeker! Doorgaans zijn reeds kleine veranderingen in onze levenssituatie voldoende, om ons uit ons evenwicht te slaan: een beetje lichamelijke pijn of ongerustheid, een onverwachte opeenhoping van werk, een salarisvermindering, een ruzie met iemand, wiens liefde wij niet kunnen missen. Iedere stoornis in onze normale levensroutine kan resulteren in een nieuw gevoel van afhankelijkheid en in een poging om een nieuw evenwicht te vinden. Of wij dan in staat zijn onszelf te helpen of hulp nodig hebben, hangt af van de totale situatie: de hele configuratie van innerlijke veerkracht en druk van buiten.

Zelfs de sterkste man zal onder te zware druk bezwijken. En Georges Duhamel had tot op zekere hoogte gelijk, toen hij in één van zijn Pasquiers zei: "il n'y pas des hommes forts, il n'y a que des hommes épargnés".

In mindere mate geldt dit ook voor groepen. In mindere mate natuurlijk, omdat de verzamelde krachtsinspanning van de mens binnen de groep, de groep in staat stelt gedurende een veel langere periode zijn problemen zelf op te lossen. Hoe groter de groep is, des te groter zijn ook zijn reserves. Hoe sterker de groep emotioneel onderling gebonden is, des te groter kan de druk van buiten zijn, die hij zonder hulp het hoofd kan bieden, maar ook voor een groep geldt, dat onder een te zware druk zelfs de sterkste groep zal bezwijken. Het hedendaagse wereldgebeuren toont ons grote en trotse naties, die bezwijken onder te zware druk en die hulp nodig hebben van andere, meer gespaarde naties. Dit is niet noodzakelijkerwijs iets, waarover men zich zou moeten schamen, het is de consequentie van de schepping van de mens als een afhankelijk wezen.

Gezien in het geheel van het menselijk leven zijn het zichzelf helpen en hulp van anderen niet tegengestelde, maar elkaar aanvullende zaken. Het zichzelf helpen is vaak alleen mogelijk met hulp van anderen. En hulp van anderen is doorgaans alleen mogelijk, wanneer de geholpene zelf zal meewerken. Dit is meer of minder een feitelijke vaststelling. Maar kunnen wij het hierbij laten? Laat het ons onverschillig hoe de verhouding tussen zichzelf helpen en hulp van anderen zich ontwikkelt? Ik geloof, dat het duidelijk is, dat wij niet onverschillig zijn.

Hoewel, sociologisch gezien, self-help en hulp door anderen elkaar aanvullen, zullen wij als menselijke wezens altijd het zichzelf helpen op de eerste plaats moeten stellen. En zo zullen wij ons altijd af moeten vragen hoe self-help bevorderd kan worden. Eén van de dingen, die wij dan onder de ogen zullen moeten zien, is onder welke voorwaarden een mens zichzelf kan helpen.

Ik geloof, dat wij tenminste twee voorwaarden voor self-help kunnen formuleren. Ten eerste deze: iemand kan zichzelf alleen helpen in een situatie, die binnen het bereik van zijn bevattingsvermogen ligt, een situatie, waarvan hij de determinerende factoren kent, en waarin hij dus adequaat kan handelen.

Een man, die uit de Griekse bergen komt en alleen gewend is aan boerenkarren en muilezels en die dan zichzelf plotseling terugvindt midden in het Parijse verkeer, bijv. bij de Place de l'Opéra op een spitsuur, zal naar alle waarschijnlijkheid niet in staat zijn zonder hulp over te steken: hij zal niets begrijpen van die snel

voorbij schietende voertuigen, noch van de bewegingen van de politie-agent en hij zal niet in staat zijn te handelen. En wanneer een vredelievende natie plotseling aangevallen wordt door een vijand, die nieuwe technische wapens gebruikt, nieuwe methoden op het terrein der psychologische oorlogvoering, vreemde regeringsmethoden en massa-beïnvloeding, dan zal deze natie zich waarschijnlijk verloren voelen. Zij zal de moed verliezen, omdat er te veel factoren zijn, die zij niet begrijpt; zij zal niet in staat zijn, adequaat te handelen en allerwaarschijnlijkst zal zij volkomen onder de voet gelopen worden, zoals het nabije verleden ons getoond heeft.

Wanneer een mens of een groep geplaatst wordt in een situatie, die hij niet begrijpt, zal hij óf reageren op de traditionele, automatische, stereotype manier, waarmee hij vroeger reageerde op situaties, die misschien flauw aan deze doen denken, óf hij zal in een gevoel van volslagen machteloosheid reageren met een van de vele gebruikelijke symptomen, nl. paniek, depressie, wrok, agressie, neurose, ziekte etc. In geen van beide gevallen is er sprake van een juist reageren.

En zo komen wij tot het formuleren van een tweede voorwaarde voor het zichzelf helpen. Misschien is het slechts een andere manier van formuleren van dezelfde voorwaarde, nu meer psychologisch gezien, maar zelfs wanneer dat zo is, kan het nuttig zijn te formuleren: een mens kan slechts dán zijn eigen problemen oplossen, wanneer hij voorbereid is op en getraind in het oplossen van die soort problemen.

Wanneer die Griekse bergbewoner één of twee keer geholpen zal zijn bij het oversteken van de Parijse boulevard en wanneer hij zodoende een idee heeft gekregen van de snelheid en de bewegingen van de Parijse taxi-chauffeurs en van de zin van de bewegingen van de Parijse politie-agent, zal hij in staat zijn zonder hulp over te steken. Of wanneer die natie voorbereid was geweest op de mogelijkheid van een aanval, de aard van de nieuwe wapens en de psychologische oorlog, zou zij veel beter in staat zijn de gerezen moeilijkheden het hoofd te bieden.

Kan al deze theoretische kennis ten aanzien van zichzelf helpen en de voorwaarde daarvoor, ons helpen wanneer wij de plaats, die "self-help" in de moderne samenleving inneemt, beschouwen?

Ik geloof, dat dat kan omdat het ons duidelijk maakt, waaróm het voor velen van ons schijnt, alsof het zichzelf helpen, de mogelijkheid, om de eigen problemen op te lossen, een verdwijnend phenomeen is in de moderne maatschappij.

Wat verstaan wij onder de moderne samenleving? Niet alleen de zwaar gemechaniseerde, zwaar geïndustrialiseerde en zwaar geïurbaniseerde Amerikaanse samenleving, hoewel deze in zekere zin typisch modern is, gezien haar moderne productiemethoden, organisatiemethoden, communicatiemethoden, haar research, haar methoden van informatie, die daar zo veel verder ontwikkeld, algemener gebruikt en meer op de voorgrond tredend zijn dan ergens anders in de wereld. Maar wanneer wij alleen die samenleving bespreken, zou onze bespiegeling wel een zeer beperkte waarde hebben. En zij zou zelfs tot dwalingen kunnen leiden, omdat in een andere zin de Indische en Indonesische samenleving, om alleen deze twee voorbeelden te noemen, ook moderne samenlevingen zijn. Wat werkelijk bedoeld wordt met de

term "moderne samenleving" is die samenleving, waarin de typische fenomenen: mechanisatie, industrialisatie, organisatie en urbanisatie verschenen zijn, afgezien van de vraag, in hoeverre deze tendenzen zich al verwerkelijkt hebben en hun stempel gezet op het dagelijkse leven van het gehele volk.

Dat laatste is het geval in de V.S., maar niet in India en Indonesië. En toch hebben zij in die beide delen van de wereld, zoals vrijwel overal elders, hun stempel gezet op de ontwikkeling, hebben zij de richting bepaald, waarin de maatschappij zich ontwikkelen zal. Dat is, wat wij werkelijk verstaan onder een moderne samenleving: onze hedendaagse maatschappij, waarin mechanisatie, industrialisatie, urbanisatie werkelijk de dynamische beslissende krachten zijn, onze hedendaagse maatschappij gegrepen in een continu proces van verandering, van verandering in een toenemend tempo.

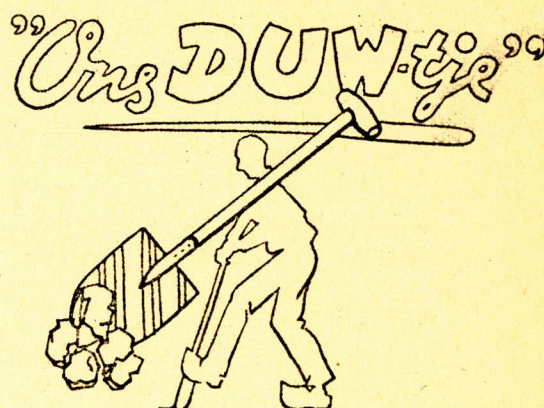
Wat voor soort verandering is dat, in termen van menselijk leven, in termen van het menselijk vermogen zichzelf te helpen? Het houdt in het graduele verval en soms zelfs het algeheel uit elkaar vallen van de oude traditionele groepen, waarbinnen het menselijk leven opgroeide en doorgaans leefde tot aan zijn dood: de familie, het dorp, de kerk. Het houdt in het verschijnen van nieuwe productiemethoden, die een nieuw inzicht vragen en nieuwe bekwaamheden, die nieuwe gevaren met zich meebrengen, nieuwe menselijke relaties, met nieuwe verantwoordelijkheden voor sommigen, nieuwe frustraties voor anderen. Dan is er de voortdurende trek naar en van de grote industriële en commerciële centra, een voortdurende stroom van mensen, die eerst ontworteld zijn en zich dan moeten aanpassen aan een nieuwe omgeving, met nieuwe cultuurpatronen, nieuwe waarden, nieuwe medewerkers, ongekende wijzen van wedijver, ongekende werkmethoden. Dan is er ook het ontstaan van nieuwe, stedelijke centra met weinig of geen contact tussen de mensen, die naast elkaar wonen; die stedelijke centra, waarin, om met Professor Ritchie te spreken, als men iemand de weg vraagt, het antwoord altijd hetzelfde is: "Het spijt mij, ik ben zelf vreemd hier". (Professor A.D. Ritchie: "Science, the universities and the modern crisis", pag.27).

En dan, om nog een ander aspect van de moderne samenleving voor het menselijk wezen te noemen, is daar het ingewikkelde, onoverzienbare van de moderne maatschappij, tengevolge van de toenemende onderlinge afhankelijkheid van al de vormen van onze activiteit overal ter wereld. Dat ingewikkelde maakt het leven erg onduidelijk, zelfs voor diegenen, die behoorlijk voorgelicht zijn. De menselijke geest is niet - of nog niet - in staat al de onderlinge verbanden zo te begrijpen en te doorzien, dat hij een helder beeld kan krijgen van de dingen, zoals zij bewegen. Wij zijn er ons van bewust geworden, dat er onderlinge verbanden, verhoudingen, causale reacties zijn, maar wij weten niet van welke aard, noch hoe zij zich zullen ontwikkelen. Zo schijnt de wereld, al ons nieuwe inzicht ten spijt, de meesten van ons onvoorspelbaar en zeer onbegrijpelijk toe.

Wordt vervolgd.

=====

HOE ZEGGEN WE HET ?

DE METHODIEK VAN HET GESPREK OP DE KAMER VII.

Een gespreks-schema voor een praatavond (vervolg).

In onze praatavond met als onderwerp van gesprek: "Het verschil tussen mens en dier" waren we zover gekomen, dat als typisch menselijke kenmerken werden gevonden: verstand en geweten. De raadsman wil deze beide eigenschappen nu nader in het gesprek uitwerken en de betekenis ervan duidelijk doen worden.

Het verstand.

Verstand als keuze-vermogen.

Raadsman leidt in: Laten we nu aan deze eerstgenoemde belangrijke eigenschap, die ons van het dier onderscheidt, nog eens nader aandacht besteden. En laten we eens proberen uit te vinden welke betekenis deze eigenschap voor ons heeft.

Mag ik dan eens met een wat rare vraag beginnen?

- Wat doet een egel als hij in gevaar verkeert? -
- Hij rolt zich op en zet z'n stekels naar buiten. -
- Ja, maar als het gevaar dat hem bedreigt nu een man is met een schop, die hem heel gemakkelijk kan omkeren, zodat zij kwetsbare delen toch blootkomen? -
- Dan zal de egel proberen zich weer om te draaien, zodat zijn stekels weer boven komen. -
- Goed, maar wat doet een mens, als hij in gevaar verkeert? -
- Ja, dat hangt er van af, wat voor soort gevaar het is dat hem bedreigt. -
- Juist, Maar daar ligt dan ook precies het verschil. Als het dier zich tegen gevaar moet dekken doet het dat altijd op dezelfde manier: de egel rolt zich op; de schildpad trekt zich terug onder zijn schild; het konijn vlucht altijd in een zig-zag lijn; de muis kruipt altijd in zijn gaatje terug. Maar de mens houdt rekening met de aard van het gevaar: Als hij vlugger is dan het gevaar dat hem bedreigt, dan vlucht hij; als hij sterker is, dan gaat hij het gevaar te lijf; een volgende maal verschuilt hij zich; weer een andere maal houdt hij zich doodstil enz. De mens doet het niet altijd op dezelfde manier. Hij kiest, met zijn verstand, uit verschillende mogelijkheden.

Conclusie: Verstand is (in eerste instantie) keuze-vermogen.

Vraag: Nog andere voorbeelden waaruit blijkt, dat het dier steeds op dezelfde manier handelt (instinct) en de mens keuze-vermogen heeft?:

Wijze waarop prooi bemachtigd wordt: Kat en tijger beloeren en bespringen hun prooi. De mens: om een beer te doden: een strijdbijl; om een paard te vangen: een lasso; om vis te bemachtigen: een net enz.

Dieren bouwen soms wondermooie dingen: de bijen hun honingraten, de bevers hun dammen, de vogels hun nesten; maar altijd op dezelfde manier. De mens bouwt op duizenderlei wijze en ..... eerst in zijn hoofd!

Verstand als scheppend vermogen.

Vraag: Blijft ons verstand nu beperkt tot vermogen om te kiezen uit bestaande mogelijkheden? Of reikt het nog verder? En ter toelichting: Denk eens aan het verschil tussen de oermens en het dier. Beiden hadden stenen en takken tot hun beschikking. Maar geen dier heeft het bestaan om de ene steen aan de andere scherp te slijpen, een gat in de steen te boren, er een tak in te steken en zich aldus een strijdbijl te vervaardigen.

Dan komen de steekhoudende antwoorden. De mens kan iets bedenken, uitvinden, maken.

Conclusie: De mens voegt iets aan het bestaande toe. Hij heeft scheppend vermogen. Hierdoor ontwikkeling, beheersing van natuur, cultuur.

Hier kan de raadsman het gezelschap een exposé laten geven van wat de mens door zijn verstand bereikt heeft en nog eens duidelijk laten worden, hoe groot in dit opzicht de afstand met het dier is.

Werktuig: Van strijdbijl tot moderne machine.

Verkeer: Van uitgeholde boomstam (op zichzelf al een overwinning van het verstand, door geen dier bereikt) tot moderne zeekasteel, vliegtuig, plannen voor reis naar de maan.

Ziekte: Van bijna volkomen hulpeloosheid tot moderne geneeskunde.

Wetenschap: Van onwetendheid en bijgeloof tot kennis en beheersing van natuur tot op grote hoogte.

Conclusie:

Het verstand is een machtige, bewonderenswaardige eigenschap, waarmee de mens zich van het dier en alle andere (ons bekende) levende wezens onderscheidt.

Ongetwijfeld zijn in de discussie al lang critische opmerkingen gemaakt: Modern oorlogstuig; misbruik van de machine tot uitbuiting van de arbeiders enz. De raadsman heeft deze opmerkingen naar een volgende phase van het gesprek verschoven. Zij moeten nu zeker aan de orde komen.

Vraag:

Heeft het verstand nu alleen goede dingen gebracht?

Voorbeelden door arbeiders laten geven: rationalisatie en werkloosheid, Taylorstelsel; atoombom; de propaganda van Göbbels als product van scherp verstand; de welbewust en scherpzinnig beraamde misdaad; gevaar van vervlakking en gemakzucht door moderne middelen van vermaak en comfort (film, radio, televisie). - Hier, als telkens weer, oppassen, dat een gegeven voorbeeld niet op zichzelf tot onderwerp van uitgebreide discussie wordt. - Illustratief en verlevendigend is hier het verhaal van Huxley's Soma Paradys (The brave new world), waarin de schrijver een eventueel toekomstige technisch volmaakte wereld beschrijft, maar waaruit alle echte menselijkheid verdwenen is: Kinderen worden niet meer geboren. Men kweekt ze uit ei- en zaadcel in couveuses in grote fabrieken. Het begrip: moeder bestaat niet meer. In de couveuses worden de mensen lichamelijk en geestelijk "geconditioneerd". Men

kweekt A- B- en C-mensen. De A's vormen de bovenliggende klasse. Ze behoeven niet te werken. De B's doen de arbeid die intelligentie vereist. De C's zijn de arbeidsslaven. Allen zijn tevreden, want ze zijn daarop geconditioneerd. Een kunstmatige, wetenschappelijk gefundeerde mierenmaatschappij.

In het gesprek is het intussen al lang tot uitdrukking gekomen: Het koele berekenende verstand alleen is niet voldoende om ons tot mensen te maken. Het kan ten goede en ten kwade worden gebruikt. Er moet nog iets bijkomen: het geweten, die tweede eigenschap die ons van het dier onderscheidt. Aldus vat de raadsman samen. En hij heeft tegelijk de overgang naar een nadere bespreking van het zedelijk waardebesef.

(In de bespreking van het verstand is alles naar het concrete toegespitst. Men kan natuurlijk ook het denken in ruimere zin en filosofische scheppingen van het denken in de bespreking betrekken. Dit wordt voor onze arbeiderskring echter al spoedig te abstract. De raadsman vindt hier en daar zeker gelegenheid even in deze richting te wijzen, als een pientere gespreksdeelnemer het niet doet.)

Het geweten:

Het gaat er bij ons bij de nadere bespreking van het zedelijk waardebesef niet om, de problematiek die er mee samenhangt te behandelen. Vragen als: Waar komt het geweten vandaan; het niet gemakkelijk aan arbeiders duidelijk te maken verschil tussen de naar tijd en plaats variërende normen en het eigenlijke normbesef; het gewetensconflict; de samenhang tussen het zedelijk oordelen en handelen en de kennis van de factoren en omstandigheden die een rol spelen enz., deze vragen kunnen in de discussie aan de orde komen en de raadsman moet hierover kort iets kunnen zeggen. Ze moeten echter in ons onderhavige verband geen onderwerpen van breedvoerige discussie worden. Het zijn onderwerpen die een afzonderlijke gespreksavond zouden kunnen vullen. En hier gaat het er om ons slechts om het bestaan van het zedelijk waardebesef als typisch menselijke eigenschap bewust te maken en de betekenis ervan te onderstrepen, precies zoals we dat bij het verstand gedaan hebben. Dit is op zichzelf in onze arbeiderskring, waarin we - naast andere uitingen - zoveel cynisme en zo weinig vertrouwen in de zedelijke mogelijkheden van de mens ontmoeten, ("de mensen zijn allemaal slecht") ook reeds uiterst belangrijk. De raadsman stuurt dus aan op een exposé van de grootsheid van het waardebesef, dat dan weer zoveel mogelijk door de gespreksdeelnemers zelf gegeven moet worden.

De raadsman leidt weer in: We hebben dus naast het verstand als tweede zeer belangrijke en typisch menselijke eigenschap ontdekt: het geweten.

Vraag: Hoe hebben we dat ook weer omschreven? Wat is het geweten eigenlijk?

- Vermogen tot onderscheiding van goed en kwaad. -

Nadat dit is vastgesteld volgt een tweede vraag:

- Zijn we daarmee klaar? Een vermogen om goed en kwaad alleen maar te onderscheiden verplicht nog tot iets. Als ik niet kleurenblind ben dan kan ik ook b.v. de kleuren rood en geel onderscheiden. Maar dit zegt nog niets omtrent welke kleur ik zal kiezen. Ik geloof dat het geweten nog iets meer is dan alleen het vermogen om het verschil te zien tussen goed en kwaad. -

Dan breekt het wel los: - Je moet het goede doen en het kwade nalaten. Het geweten zegt je hoe je je moet gedragen. Je moet volgens je geweten leven. -

De raadsman vat weer samen: Er is dus een tweede belangrijke eigenschap die ons van het dier onderscheidt: het geweten. Dit is niet alleen maar het

vermogen om het goede en het kwade te onderscheiden, maar tegelijk de drang in ons om het goede te kiezen.

Ter illustratie van hoezeer de drang tot het goede tot de wezenskenmerken van ons mens-zijn behoort, geeft de raadsman nog het beeld van de vis op het droge (ontleend aan de schrijfster Ebba Pauli):

Zoals de vis alleen in het water in zijn element is, en op het droge zich kronkelt en wringt en een beeld van uiterste wanhoop geeft, zo grijpt ook de mens die het kwade gedaan heeft zich naar zijn hoofd, en hij wringt zich de handen, omdat hij in het kwade niet in zijn, eigenlijk menselijke, element is.

Bijna zonder twijfel worden er in het gesprek opmerkingen gemaakt als:
- De mens weet wel - door zijn geweten - dat hij het goede moet doen, maar desondanks doet hij 't niet. - En, door de cynici - of moet ik zeggen: de door het leven teleurgestelden: - Per slot zijn de mensen toch allemaal slecht -. De raadsman heeft deze opmerkingen even ter zijde geschoven met de belofte er dadelijk op terug te komen.

Nu herhaalt hij ze en stelt de vraag: Is dat nou zo? (Zonder de macht van het kwade te ontkennen wil hij dit eenzijdige pessimisme doorbreken). Zijn er dan geen voorbeelden, waarin de mens blijk gaf naar zijn geweten te leven, geen voorbeelden zelfs van zedelijke grootheid? Me dunkt, die zie je dagelijks, in 't klein en in 't groot om je heen. Wie kan zulke voorbeelden geven?

Ze komen, direct, of nadat de raadsman er enige gegeven heeft:

De vrouw, die het moeilijk heeft, omdat haar man haar in de steek gelaten heeft, maar die voor haar kinderen dag en nacht werkt.

Wat gebeurt er als een schip voor de kust in nood verkeert?

Wel eens van Troelstra, Albert Schweitzer, gehoord?

Uitstekend - ook om zijn boeiend en illustratief karakter - kan ook dienen het verhaal van Paul de Kruif in zijn boek: Bacteriënjagers, hoofdstuk XI, waarin eenvoudige soldaten zich vrijwillig aan levensgevaarlijke proeven blootstellen in verband met de bestrijding van de voor een gehele streek noodlottige gele koorts. (Niet voorlezen, maar navertellen).

Officers, in de verzetsbeweging gebracht, enz.

Raadsman vat nu het geheel samen. Hij wil naar het slot komen:

Twee dingen hebben we dus gevonden die ons van het dier onderscheiden die ons typisch tot mens maken: Verstand en geweten, vermogen tot denken en zedelijk waardebesef. Willen we dus zo volledig mogelijk mens zijn, dan zullen we..... ons verstand moeten gebruiken en naar ons geweten moeten leven. Daarin ligt de opdracht van ons mens-zijn.

Verantwoordelijkheid:

Tenslotte nog dit: We hebben het verstand leren kennen als het vermogen om te kiezen uit verschillende mogelijkheden, een keuze- of keurvermogen dus, waarmee we 't ene aanvaarden en 't andere verwerpen.

Ook het geweten hebben we leren kennen als een vermogen om te kiezen (tussen goed en kwaad).

Nu nog één verhaaltje ('t is waar gebeurd): Mijn vrouw was laatst boos op de kat. Die had een vogeltje gevangen en speelde daarmee op de wrede manier waarop katten dat doen. Mijn vrouw wou de kat daarvoor straffen.

Vraag: - Was dat juist? Had de kat straf verdiend? -

- Nee, dat beest weet niet beter. -

- Juist, we kunnen de kat niet verantwoordelijk stellen voor zijn daden, omdat hij geen verstand heeft en dus niet beter kan weten, en omdat hij geen

geweten heeft en dus geen besef heeft van wat goed is en wat kwaad. -
 - Maar waarom stellen we dan een mens wel verantwoordelijk voor zijn daden? -
 - Omdat hij dat dubbele keuze-vermogen wel heeft. 't Hangt van hem zelf af wat hij kiest. -

Conclusie: Uiteindelijk komt het verschil tussen mens en dier dus hierop neer, dat de mens verantwoordelijk is voor zijn daden en het dier niet.

Men kan besluiten door nu de groep zelf een samenvatting van het besprokene te laten geven, hetgeen, als de raadsman er in geslaagd is het gesprek voldoende helder te houden en telkens van allerlei franje te ontdoen, en na de door de raadsman tussentijds gegeven samenvattingen, goed mogelijk is.

Een volgende keer zullen we het geheel nog in een werkelijk schema trachten samen te vatten. De vorm, waarin het nu gegeven is, is te wijldopig om nog van een schema te kunnen spreken.

X X X X X

UIT DE BELEVENISSEN VAN EEN RAADSMAN.

Van vuurvreter tot lettervreter.

De overmoedige bewering van Tinus X dat hij alléén maar gaf om drank en vrouwen, was de kamergenoten gelukkig toch te bont.

Het was tijdens het bezoek aan een der kamers, waar we boomden over algemeen menselijke waarden.

Van alle kanten had ik hulp om dit "stout" gezegde te weerleggen en daarbij bleek dat juist Tinus een fijne kameraad was, die zijn laatste centen zou weggeven aan iemand, die het beroerder had dan hij. Een beetje geveleid door zoveel waardering bij de kamergenoten, wou hij dan ook wel een klein beetje toegeven, dat hij het zo erg niet had bedoeld.

Toen ik aan het eind van het gesprek nog eens wees op het feit, dat we kwamen om persoonlijke moeilijkheden met elkaar op te lossen, kwan Tinus bij mij met zijn probleem.....

Inderdaad, indien je als twee en twintigjarige niet kunt lezen en schrijven en op deze punten geheel afhankelijk bent, zijn de moeilijkheden niet gering.

De volgende week was het slaapvertrek onze studeerkamer en moeizaam spelde hij: a a p, m i e s, n o o t, w i m.

Hij bleek een dankbaar en ijverig leerling en al spoedig konden we overgaan tot het tweede deeltje van Hogeveen, Ligthart en Scheepstra's Leesmethode voor de lagere klassen, in welke boekskes Wim, Zus en Jet hun bescheiden rolletjes spelen. Een kampgenoot met enige paedagogische talenten was ingeschakeld en iedere week was vooruitgang merkbaar.

Op een avond was er op de kamer van onze leerling iets gaande, geheimzinnige voorbereidingen vonden plaats. Toen ik gevraagd werd te komen en het licht uit moest, wist ik werkelijk niet wat er ging gebeuren.

Plotseling stond in de deuropening een ras-echte fakir, met twee brandende fakkels in de handen. Een badhanddoek was - bij wijze van tulband - om het hoofd gebonden en een rood tafelkleed over de schouders voltooide het geheel, Tinus vertoonde een heel vuurvretersprogramma met sierlijke Oosterse gebaren..... de mond, die vorige week nog moeizaam de letters spelde, leek nu op een vulkaan, waaruit de vlammen omhoog schoten.

De kamer keek vol spanning toe en af en toe werd een blik op mij geworpen van: Dàt had je niet van hem gedacht, hè?

Na de voorstelling vertelde Tinus dat hij ook erg familiair omging met degens, glas, scheermesjes en dergelijk scherp spul, hij vertelde het al wrijvend over zijn lippen, want hij had zich toch een beetje gebrand.

Later kwam het gesprek op helderziendheid, daarvan had Tinus geen kaas gegeten. Daar kon z'n broer beter mee overweg; die had zich in die richting gespecialiseerd. Niettemin had ook Tinus eens een goedgegelovige vrouw de toekomst voorspeld per consult van een daalder. Maar ruiterlijk gaf hij toe, dat hij haar maar wat had wijsgemaakt.

Na de vuurvreterij mocht ik niet weggaan, dan nadat we samen nog wat letters gevreten hadden.

d'Overkanter.

=====